

**ВИРАЖЕННЯ СТВЕРДЖЕННЯ
З ВИКОРИСТАННЯМ ЗАПЕРЕЧНИХ
ЗАСОБІВ**

З'ясовано, що одним зі способів вираження ствердження в сучасній українській мові є ствердження з використанням заперечних засобів. Проаналізовано цей спосіб реалізації стверджувального змісту на матеріалі речень, дібраних з творів художньої літератури, засобів масової інформації, усного розмовного мовлення та видань Інтернету. Виокремлено три види ствердження з використанням заперечних засобів: ствердження через заперечне риторичне питання, ствердження через подвійне заперечення, ствердження через одинарне заперечення.

Ключові слова: речення, експлікація, заперечні засоби, ствердження через заперечне риторичне питання, ствердження через подвійне заперечення, ствердження через одинарне заперечення, подвійне однопоняттєве заперечення, подвійне двопоняттєве заперечення.

Установлено, что одним из способов выражения утверждения в современном украинском языке является утверждение с использованием отрицательных средств. Проанализировано этот способ реализации утвердительного содержания на материале предложений, отобранных из произведений художественной литературы, средств массовой информации, устной разговорной речи и изданий Интернета. Выделено три вида утверждения с использованием отрицательных средств: утверждение через отрицательный риторический вопрос, утверждение через двойное отрицание, утверждение через одинарное отрицание.

Ключевые слова: предложение, экспликация, утверждение через отрицательный риторический вопрос, утверждение через двойное отрицание, утверждение через одинарное отрицание, двойное однопонятийное отрицание, двойное двопонятийное отрицание.

The article is devoted to one of the ways of expressing statement in the modern Ukrainian language, specifically affirmation using negative means. It analyzes this way to implement affirmative content on the material of sentences, selected from the works of fiction, media, oral colloquial speech and Internet publications. It determines three types of statement using negative means. The first type of explication statement using negative means refers to confirmation through negative rhetorical question. The second type explicates affirmation through double negation, which completed affirmation through double one-notion negation and affirmation through double two-

© Гурко О. В., 2015

notion negation. Statement through double one-notion negation realizes negative morpheme bez-, ne-, preposition bez- and negative fraction ne. Statement through double two-notion negation qualifies as double negation, which represents constructions in which the first negation concerns of the compound verbal predicate, and the second – infinitive as the basic predicate. The third type of confirmation using negative means qualifies as affirmation through one negation, usually represented by a negative prefix bez- or ne-.

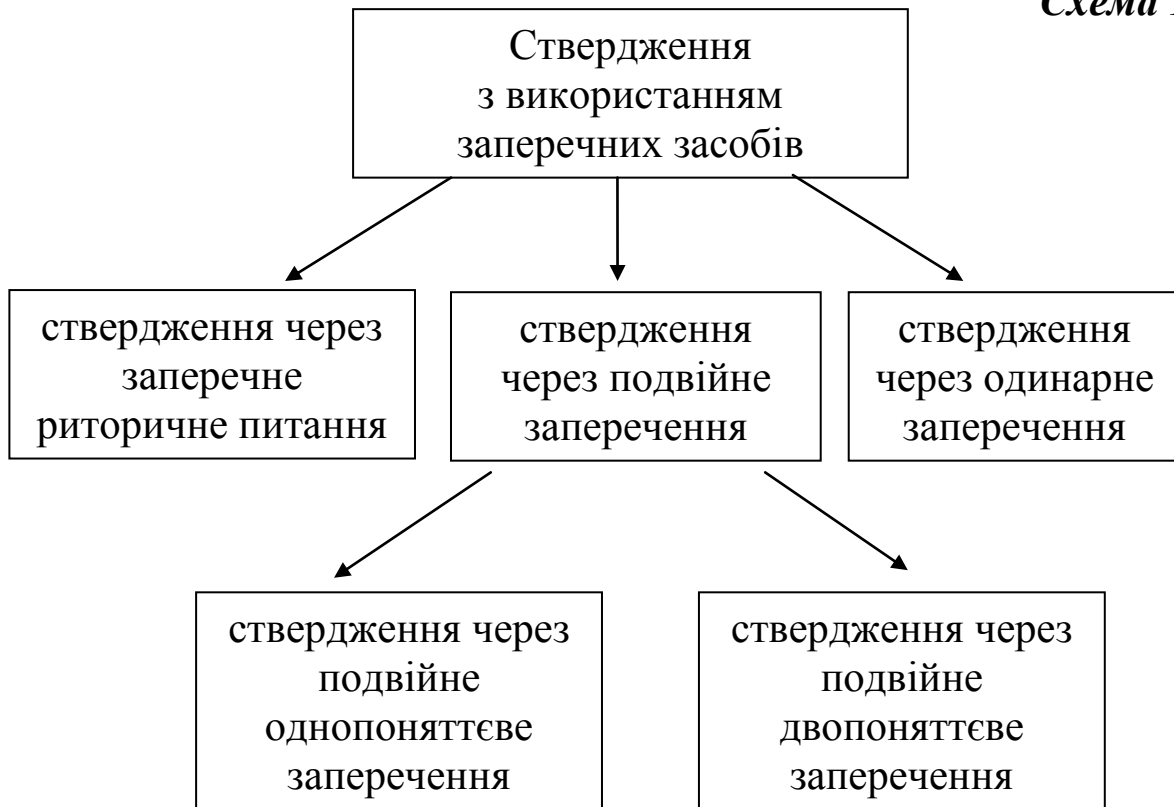
Key words: sentence, explication, affirmation through negative rhetorical question, affirmation through double negation, affirmation through single negation, double one-notion negation, double two-notion negation.

Досить проблемним та актуальним у сучасній лінгвістиці є питання експлікації ствердження з використанням заперечних засобів. Вивченню цього явищу приділяли увагу Н. Озерова [6], В. Бондаренко [1], А. Калініна [3], І. Музейник [5], П. Чесноков [9], Є. Ступак [8] та ін. Однак окремих лінгвістичних досліджень, присвячених описові форм стверджувальних висловлень з використанням заперечних засобів, у сучасному українському мовознавстві поки що немає, що й зумовлює актуальність цієї наукової розвідки. Саме тому об'єктом нашого дослідження є речення, у структурі яких наявні заперечні елементи. У пропонованій статті маємо на меті проаналізувати основні види вираження ствердження з використанням заперечних засобів у сучасній українській мові. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: виокремити структурно речення, що реалізують ствердження з використанням заперечних засобів; подати класифікацію основних видів та підвидів вираження ствердження з використанням заперечних засобів у сучасній українській мові. Матеріалом для аналізу слугували речення, що експлікують ствердження з використанням заперечних засобів, дібрані із творів художньої літератури, засобів масової інформації, усного розмовного мовлення та видань Інтернету.

Услід за Є. Ступак, до основних видів вираження ствердження з використанням заперечних засобів у сучасній українській мові уналежнюємо, по-перше, ствердження через заперечне риторичне питання, по-друге, ствердження через подвійне заперечення, по-третє, ствердження через одинарне заперечення [8, с. 55].

У наведеній схемі № 1 подано основні види та підвиди вираження ствердження з використанням заперечних засобів у сучасній українській мові:

Схема 1.

Далі в статті спробуємо поетапно витлумачити основні види та підвиди речень, що експлікують ствердження з використанням заперечних засобів.

До першого виду експлікації ствердження з використанням заперечних засобів уналежнюємо ствердження через заперечне риторичне питання. У мовознавстві до заперечних риторичних питань зараховують речення на зразок *Як з цим не погодитися?; Чому б не поїхати?; Чому б мені тебе не кохати?* Автори російської граматики-80 зазначають, що у своїх вторинних функціях питальні речення орієнтовані не на отримання відповіді, а на передачу позитивної інформації, зазвичай експресивно забарвленої. Це здебільшого питання, яке містить впевнене ствердження, хоч може зосереджувати увагу й на категоричності ствердження чи обов'язковій наявності чого-небудь [7, с. 393–395]. Напр. : *Ви гадаєте, що без води я вже не*

маю сили? (5, с. 45); *То хіба не настав час остаточно очистити Україну від символів режиму, який знищив мільйони безневинних людей?* (7); *Чи, може, ти думаєш, що я не знайду в своєму царстві людини, котра б уміла варити добру отруту?* (5, с. 75); *Хіба ти не приходила у мій палац з Девіларом та Касинією?* (5, с. 94). Аналізовані речення передають ствердження через заперечне риторичне питання, вказують на неправдивість заперечного висловлення та залучають читача / слухача до роздумів чи переживань, роблячи його активнішим, ніби змушуючи зробити висновок самостійно.

Другий вид – це ствердження через подвійне заперечення, до якого зараховуємо ствердження через подвійне однопоняттєве заперечення та ствердження через подвійне двопоняттєве заперечення.

Ствердження через подвійне однопоняттєве заперечення реалізують заперечні морфеми *без-*, *не-*, прийменник *без* та заперечна частка *не*.

В українській мові наявні кілька типів вираження подвійного заперечення: 1) *без + не-*; 2) *не + без*; 3) *не + без-*; 4) *не- + без-*; 5) *не + не*; 6) *не + не-*.

Зауважимо, що префікс *без-* має значення ‘повне заперечення того, що слово позначає без цього префікса’ [4, с. 31], напр.: *безсмертя, безвісти, беззахисні*. Лексеми з префіксом *без-* називають ознаку через вказівку на відсутність кого-, чого-небудь. Це зазвичай прикметники та прислівники, співвідносні з прийменниково-іменниковими конструкціями: *безсонний – без сну, безлюдно – без людей, бездомні – без дому*.

В. Виноградов зазначає, що в префіксі *не-* наявна контрастно-стверджувальна модальність, оскільки стверджується наявність протилежної заперечній якості, стану чи дії [2, с. 671]. Напр.: «*Невигадані історії*» відкривають невідомі сторінки з життя відомих людей (4).

Далі в науковій розвідці спробуємо докладно розглянути перший підвид експлікації ствердження через подвійне однопоняттєве заперечення, що представлений поєднанням прийменників та префіксів.

Поєднання прийменника *без* і префікса *не-*: *Свята тривають без нещасть. Загалом під час новорічно-різдвяних свят на Львівщині надзвичайних подій не трапилось* (8); *Ти мав би донести свого хреста до кінця. У мене й без того неосяжна влада!* (5, с. 77).

Поєднання заперечної частки *не* і прийменника *без*: *Дніпропетровські лікарні, де стають на ноги бійці АТО, забезпечені усім необхідним – не без участі волонтерів* (8); *Не без сліз діти згадували про батьківську долю, чиї батьки вже немічні* (9); *Чинити правосуддя взявся суддя Рожницького суду Руслан Хитрик, який теж не без гріха* (8).

Н. Озерова наголошує на тому, що сполуку *не без* здебільшого вживають з іменниками в родовому відмінку. Вона вважає, що заперечна частка *не* та прийменник *без* передають обмежене, неповне, слабке ствердження [6, с. 54].

Поєднання заперечної частки *не* і префікса *без-*: *Діє тут Мавка, але це вже не беззахисна поетична героїня, це образ, який у волинському фольклорі постає як символ Смерті, істота, що несе загибель* (2, с. 12); *Можливо, вперше кузен Бенедикт зрозумів, що їжа – не байдужий і не безкорисний процес у житті* (5, с. 245); *«Газпром» відповів «Нафтогазу», що він не безпомічний* (8).

Поєднання префіксів *не-* та *без-*: *Державні інспектори з карантину рослин під час перевірок виявили у восьми областях небезпечний карантинний бур'ян – амброзію полинолисту, який росте на площі майже 500 га* (6); *Інстинкт руху цілком правильний для кожної здорової дитини; коли дитина не спить, вона небезперемінно рухається... І тут з перших днів треба дати дитині повну самостійність рухів* (4); *Ти справді децю небезсторонній, Бориславе, – озивається нарешті генерал. – Кінець кінцем фактом є те, що в нас немає* (3).

Поєднання двох заперечних часток *не*: *Мені не не сподобався Шевчук, а просто він іноді грав розслаблено* (12); *Він солодке не не любить, а не хоче в цей момент* (5, с. 123).

Поєднання заперечної частки *не* та префікса *не-*: *Це не нещастя, це благословення* (9); *Щоправда, аби бути до кінця*

послідовним, авторові слід було б поставити як підзаголовок своєї книги **не** «**невигадані історії з життя...**», а «**невигадані історії з творчої біографії...**» (8); Це вже був **не незграбний попелястий птах, гідкий та потворний**, – це був лебідь (5, с. 281).

Отже, проілюстровані приклади (**без нещасть** – благополучно, щасливо, **не без участі** – з участю, **не беззахисна** – сильна, небезпечний – шкідливий) є свідченням того, що, поєднуючись у реченнях, префікси та прийменники **не** та **без** передають різні відтінки ствердження.

До другого підвиду уналежнюємо ствердження через подвійне двопоняттєве заперечення. Негативні засоби, що функціонують у межах ствердження через подвійне двопоняттєве заперечення (прийменник **без** і негативна частка **не**), знаходяться зазвичай між двома словами конкретного мікротексту. Заперечна частка **не** може перебувати перед лексемою чи трансформуватися в префікс, приєднуючись до кореневого афікса здебільшого заперечних предикатів **неможливо**.

У мовознавстві таке явище кваліфікують як подвійне заперечення, яке репрезентують конструкції, у яких перше заперечення стосується частини складеного дієслівного присудка, а друге – інфінітива як основної частини присудка. Отже, заперечення заперечення породжує ствердження з різними додатковими відтінками. Напр.: **Не можна не сказати тут і про дитячий хорівий колектив із села Банилова, який під керуванням Олександра Монастирського не раз співав не лише в сусідніх селах, а й у містах Буковини** (9); **Думаю, я вів себе досить стримано, але просто не міг не посміхнутися, коли мене так привітали** (12); **Я не можу тебе не чекати. І мені ти хоч вір, хоч не вір. Та реальність моя безпорадна. Як мисливцями загнаний звір** (13).

Третій вид ствердження з використанням заперечних засобів кваліфікуємо як ствердження через одинарне заперечення, що зазвичай представлене заперечним префіксом **без-** чи **не-**. Зокрема, словосполучення **неглибока річка** означає **мілка річка**. У цьому разі відбувається ствердження протилежного значення.

Утім, спочатку уявляємо *глибоку річку*, далі – заперечення цієї ідеї і завдяки цьому запереченню здійснюється ствердження поняття *мілка річка*. Напр.: *Ця земля є особлива. Тут кожен клаптик просякнутий невинною кров'ю українців, а також жителів інших народів тодішньої УРСР, за національністю росіян, поляків, євреїв та інших (7); Перш за все я хотів би подякувати великому другу України і надійному партнеру Канцлеру Німеччини Ангелі Меркель за дуже постійну і тверду підтримку, яку Німеччина надає Україні в ці непрості часи (10); Я хотів спитати вас, хоча про вас і пишуть у всіх газетах і на зборах говорять як про людину безстрашну і невтомну... (1); Із нестихаючим болем у серцях ми вкотре згадуємо усіх, хто пішов у безсмертя, приборкуючи ядерну стихію (11); Було в осінньому краєвиді щось таке, що навівало безпричинну журбу (5, с. 124). Префікси *не-* та *без-* у словоформах *невинною*, *непрості*, *безстрашну*, *нестихаючим*, *безпричинну* надають лексемам значень, протилежних зазначеним словам: *чесною (чистою)*, *складні*, *сміливу*, *сильним*, *даремну*. У цьому разі стверджуються поняття *чистою кров'ю*, *складні часи*, *людину сміливу*, *сильним болем*, *даремну журбу*, які зазначають мовці.*

Отже, до основних способів вираження ствердження з використанням заперечних засобів уналежнюємо експлікацію ствердження через риторичне питання, подвійне заперечення та одинарне заперечення. Під час дослідження з'ясували, що переважає другий вид, зокрема вираження ствердження через подвійне заперечення. Перспективу подальших розвідок вбачаємо в дослідженні словотвірного потенціалу в реалізації стверджувального змісту.

Бібліографічні посилання

1. **Бондаренко В. Н.** Отрицание как логико-грамматическая категория / В. Н. Бондаренко. – М. : Наука, 1983. – 212 с.
2. **Виноградов В. В.** Русский язык (Грамматическое учение о слове) / В. В. Виноградов. – М., 1986. – 639 с.
3. **Калинина А. А.** Категория утверждения / отрицания в функциональных типах предложений в современном

- русском языке : автореф. дисс. на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / А. А. Калинина. – М., 2011. – 56 с.
4. **Новий** тлумачний словник української мови у чотирьох томах / [укл. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко]. – Т. 1. – К. : Аконіт, 2000. – 910 с.
 5. **Музейник И. В.** Семантические, прагматические и структурные особенности высказываний с отрицанием отрицания (на материале современного французского языка) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.05 / И. В. Музейник. – Х., 2002. – 175 с.
 6. **Озерова Н. Г.** Средства выражения отрицания в русском и украинском языках / Н. Г. Озерова. – К. : Наук. думка, 1978. – 118 с.
 7. **Русская** грамматика: в 2 т. – М. : Наука, 1980. – Т. 2 : Синтаксис. – 710 с.
 8. **Ступак Е. С.** Функционально-семантическое поле утверждения в современном русском языке : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Е. С. Ступак. – Таганрог, 2005. – 164 с.
 9. **Чесноков П. В.** О трех типах функционально-семантического поля – онтолого-онтологическом, онтолого-гносеологическом и гносео-гносеологическом / П. В. Чесноков // Личность, речь и юридическая практика. Выпуск 7. – Ростов-на-Дону, 2004. – С. 342–347.

Джерела фактичного матеріалу

1. **Довженко О. П.** Твори [Електронний ресурс] / О. П. Довженко. – Режим доступу : http://parta.at.ua/publ/z_ukrajinskoji_literaturi_za_avtorom/dovzhenko_o_p/26
2. **Олесь Олександр.** Твори в 2 т. / Олександр Олесь. – Т. 1 : Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. – К. : Дніпро, 1990. – 959 с.

3. **Райнов Богомил.** Твори [Електронний ресурс] / Богомил Райнов. – Режим доступу: libok.net/writer/1697/raynov_bogomil
4. **Русова Софія.** Нова школа соціального виховання : вибрані педагогічні твори у 2-х кн. / С. Русова. – К. 2. – К. : Либідь, 1997. – С. 16–104.
5. **Страйк ілюзій :** антологія сучасної української драматургії / [упорядн. Н. Мірошніченко]. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 370 с.
6. **Бур'яни** та заходи боротьби з ними [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zik.ua/ua/news/2013/08/15/424684>
7. **Виступ** Президента на церемонії вшанування пам'яті жертв політичних репресій у Національному історико-меморіального заповіднику «Биківнянські могили» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : europavda.com.ua/vistupprezidenta_nacionalnomu...
8. **Газпром** скоротить кількість ниток «Турецького потоку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua>
9. **За підтримки** Закарпатської «Свободи» лемки побували на рідних землях у Польщі, звідки їх депортували 1944–1946 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakarpattya.svoboda.org.ua/diyalnist/novyny/053887>
10. **Заява** Президента України для ЗМІ під час візиту до Німеччини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/32877.html>
11. **Звернення** Президента у зв'язку з Днем Чорнобильської трагедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/32877.html>
12. **Шевчук** – кращий гравець Шахтаря в лютому [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://shakhtar.com/ua/news/34909>
13. **Я** не можу тебе не чекати [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://meri.kiev.ua>